

Magdalena WORŁOWSKA¹ i Maria MARKO-WORŁOWSKA²

PROBLEMY EKOLOGICZNE W ZIELONEJ ARCHITEKTURZE MIASTA

IMPORTANCE OF THE ECOLOGICAL PROBLEMS IN THE GREEN ARCHITECTURE IN THE CITY

Abstrakt: Sztuka pełni szczególną rolę w edukacji ekologicznej, wzbogacając świadomość ekologiczną jej odbiorcy. W artykule omawiane są początki nurtu ekologicznego w sztuce. Koncentruje się on na współczesnych dziełach polskiej architektury powstałych w miastach. Przestrzeń miasta stawia nowe wyzwania architekturze zrównoważonej (*sustainable architecture*). Koegzystencję zieleni i przestrzeni industrialnej w mieście reprezentują budynki Biblioteki Uniwersyteckiej i Sądu Najwyższego w Warszawie. Interesującym przykładem architektury o formach organicznych, odpowiadającym na problem niedostatku zieleni w mieście jest projekt Architektury Arborealnej Magdaleny Abakanowicz. Prezentowane dzieła architektury są nie tylko próbą ukazania, ale i rozwiązywania problemów ekologicznych, gdyż prowokują one do bardziej świadomego i odpowiedzialnego spojrzenia na środowisko.

Słowa kluczowe: edukacja ekologiczna, sztuka ekologiczna, relacje natura-kultura, architektura zrównoważona, wartościowe ogrody

Rola sztuk plastycznych w edukacji ekologicznej

Sztuka w szerokim rozumieniu tego słowa odgrywa niezwykle ważną rolę w edukacji ekologicznej poprzez wzbudzenie wrażliwości na kwestie przyrodnicze i zachętę do bycia aktywnym na tym polu. W tej dziedzinie szczególną rolę odgrywa sztuka ekologiczna. Termin ten nie oznacza konkretnego kierunku czy trendu w sztuce. Nie odnosi się on też do jakiejś szczególnej techniki czy środków formalnych zastosowanych w dziełach. Jest natomiast związany z XX-wiecznymi kierunkami w sztuce współczesnej, takimi jak sztuka minimalna, sztuka konceptualna, *arte povera* i przede wszystkim sztuka socjologiczna i krytyczna [1]. Te dwa ostatnie kierunki wymagają od odbiorcy nie tylko biernej kontemplacji, ale także odpowiedzi poprzez aktywne działanie. W tym ujęciu sztuka staje się narzędziem kreowania zbiorowej świadomości. (Takie myślenie przeciwstawia się tradycyjnej estetyce, według której sztuka powinna być przyjemna i bezcelowa). Podobnie sztuka ekologiczna powinna motywować do działań - i to do działań szczególnego rodzaju - ekologicznych. Sztuka ekologiczna koncentruje się na związkach między człowiekiem i jego otoczeniem, ale także na związkach dzieła sztuki z jego lokalizacją, którą (co ważne) staje się środowisko, a nie tylko muzeum; natomiast w bardziej ogólnym znaczeniu na związkach między kulturą a naturą, ponieważ te dwie przeciwstawne z pozoru dziedziny przenikają się, informują i wpływają na siebie.

Początki sztuki ekologicznej wiążą się z wygłoszeniem i opublikowaniem Raportu U-Thanta - sekretarza generalnego ONZ, wówczas artyści doszli do wniosku, że przyszła ich kolej wypowiedzenia się na temat tragicznej sytuacji Ziemi.

¹ Studentka studiów doktoranckich z historii sztuki UWr, email: mworlowska@gmail.com

² Zakład Ekologii, Badań Łowieckich i Ekoturystyki, Instytut Biologii, Uniwersytet Pedagogiczny, ul. Podbrzezie 3, 31-054 Kraków, tel. 12 662 67 02, email: mmw@ap.krakow.pl

Początki nurtu ekologicznego w sztuce

Nurt ekologiczny w sztuce ze względu na ważność przekazu, jaki niesie, wymaga szerszego omówienia i dyskusji. Dowodem na to jest popularność wystawy zatytułowanej *Radical nature, Art for changing planet 1969-2009*, która miała miejsce w 2009 roku w Barbican Galery w Londynie [2].

Na wystawie pokazywane były dzieła prekursorów sposobu myślenia środowiskowego. Nie było na niej twórców polskich, ale sądząc po tym, jak znakomicie rozwija się w Polsce sztuka inspirowana ekologią, tych z pewnością doczekamy się przy okazji kolejnego artystycznego przeglądu. Węgierska artystka, której projekty prac były prezentowane w Londynie, Agnes Denes stwierdziła wówczas, że w pewnym momencie zaszła potrzeba, aby dzieła sztuki „wyskoczyły z ram obrazów do środowiska”, w ten sposób integrując się z ludźmi. Ten aspekt sztuki ekologicznej jest bardzo ważny dla współczesnej estetyki. Dzieła sztuki wychodzą z tradycyjnie przypisywanych im ram, aby mieć większy kontakt z odbiorcami. Często nie funkcjonują już one w zamkniętych salach galerijnych, ale w pewien sposób same znajdują swoich odbiorców w środowisku. Ważne stają się relacje pomiędzy dziełem a jego lokalizacją, która także staje się jego częścią. Ten nowy sposób myślenia o dziełach sztuki (które jest myśleniem o relacjach) jest zarazem myśleniem ekologicznym w pełnym tego słowa znaczeniu. Dzieła o charakterze środowiskowym mają wielką skalę, ponieważ problem, który ukazują, jest w aktualnej rzeczywistości niezwykle ważny. Dlatego wielu twórców się nim interesuje, a wśród dzieł sztuki ekologicznej oprócz twórczości malarskiej można wyróżnić instalacje, happeningi, performance, sztukę użytkową wykonaną z surowców wtórnych i oczywiście architekturę.

Nurt ekologiczny w architekturze

Architektura i ekologia mają jedną fundamentalną cechę wspólną - obie są sztukami kształtowania przestrzeni i relacji między ludźmi a ich otoczeniem. Dwudziesty wiek zapoczątkował architektoniczne projekty integrujące elementy „sztuczne” i przyrodnicze. Prekursorem tego procesu był amerykański architekt Frank Lloyd Wright, który w 1936 roku zaprojektował *Kauffmann House* (bardziej znany jako *Dom nad Wodospadem*) w Pensylwanii. Dom ten stał się jednym z symboli amerykańskiej architektury. Projekt ten całkowicie zintegrował architekturę z otaczającym krajobrazem, co zostało wyrażone poprzez zatarcie granic między elementami przyrody a zewnętrzną i wewnętrzną przestrzenią budowli.

Tego rodzaju projekty wykorzystywane były najpierw w architekturze mieszkalnej, ale bardzo szybko zostały przejęte przez architekturę publiczną i reprezentacyjną [3]. *Dom nad wodospadem* został wtopiony w malowniczą scenerię, trzeba jednak pamiętać, że życie toczy się coraz częściej w wielkich aglomeracjach miejskich, co stawia nas przed nowym, interesującym zagadnieniem, jakim jest koegzystencja natury i kultury w mieście.

Prezentacja wybranych przedstawicieli polskiej architektury związanej z koegzystencją natury i kultury w mieście

Interesujące przykłady odpowiedzi na koegzystencję natury i kultury można obserwować w zrealizowanych projektach tak zwanej *zielonej* czy *zrównoważonej architektury* w Warszawie. Są to: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i jej otoczenie

oraz budynek Sądu Najwyższego. Biblioteka usytuowana nad Wisłą w pobliżu Zamku Królewskiego jest budynkiem zielonym pod każdym względem. Elementy zielone przemieniają się w architektoniczne motywy, a fasada sprawia wrażenie jakby wyrastała z ziemi. Materiałem budowlanym zastosowanym w dużej ilości jest szkło, które nadaje budynkowi wrażenie otwartości i przenikania się granic pomiędzy tym, co sztuczne, a tym, co naturalne. Jego ściany pokrywa roślinność. Najciekawszą częścią budynku jest ogród, którego powierzchnia zajmuje 10 000 m². Jest to jeden z najpiękniejszych i największych w Europie ogrodów na dachu. Składa się z dwóch części - ogrodu górnego i dolnego połączonych kaskadą wodną. Dzieli się on, zgodnie z kształtem i kolorem roślin, na cztery części. Także zwierzęta, takie jak kaczki i ryby, znalazły tu swoje siedlisko. Wszystkie części ogrodu są połączone ścieżkami, mostkami i pergolami. Budynek został zaprojektowany tak, aby ułatwić ludziom kontakt z książkami, a więc z kulturą, ale także, tak jak to tylko możliwe, z naturą [4]. Co również ważne, wykorzystuje się tu energię słoneczną dzięki zainstalowaniu kilku kolektorów.

Rys. 1. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, fot. www.buw.uw.edu.pl/

Fig. 1. Warsaw University Library

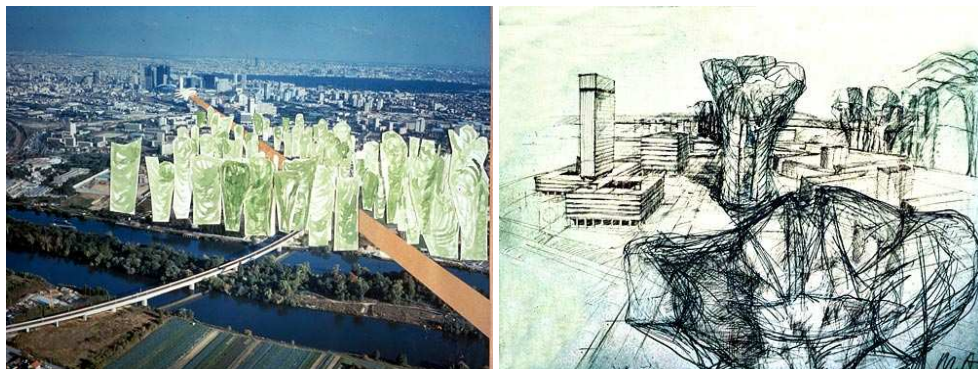
Rys. 2. Sąd Najwyższy w Warszawie, fot. www.sn.pl

Fig. 2. Warsaw Supreme Court Building

Budynek Sądu Najwyższego w Warszawie jest kolejnym przykładem funkcjonalnej, reprezentatywnej budowli zintegrowanej z naturą. Zaprojektowany przez Marka Budzyńskiego i Zbigniewa Badowskiego budynek jest wykonany ze szkła i patynowanych, miedzianych pilastrów. Na fasadzie budowli znajduje się wiele elementów symbolicznych: na kolumnadzie umieszczono cytaty z prawa rzymskiego. Co więcej, budowla jest równocześnie bogata w zieleni: drzewa znajdują się dookoła budynku, a krzewy porastają dach. Elementy zielone są integralną częścią budynku Sądu. Zieleń będąca częścią obiektu przypomina, że życie jest możliwe wyłącznie dzięki jej obecności i działaniu, a także o tym, że niezmiennie i stałe prawa natury odpowiadają prawom człowieka [5].

Obecnie coraz częściej architekci szukają jedności architektury i natury. Architektura ekologiczna i wertykalne ogrody stały się nową wartością warszawskiej architektury. Trzeba mieć nadzieję, że inne polskie miasta wezmą przykład ze stolicy.

Ostatnim prezentowanym przykładem jest *Architektura Arborealna* zaprojektowana przez Magdalenę Abakanowicz. Ta jedna z bardziej rozpoznawalnych na świecie polskich artystek zwraca się w swojej twórczości również ku problemom ekologicznym. Działalność artystyczną rozpoczęła ona jako malarka, jednak bardzo szybko jej dzieła „wyskoczyły” z ram obrazów do środowiska. Monumentalne prace M. Abakanowicz znajdują się w muzeach i na otwartych przestrzeniach, między innymi w Japonii, Izraelu, Brazylii, USA, a w Europie na Litwie, we Włoszech i we Francji. W 1991 roku Abakanowicz dostała propozycję od władz Paryża zaprojektowania modernizacji zachodniej części nowoczesnej dzielnicy La Defense.

Rys. 3. Arborealna Architektura, fot: <http://www.abakanowicz.art.pl/arboreal/-arboreal.php>

Fig. 3. Arboreal Architektur of Magdalena Abakanowicz

Arborealna Architektura - jak nazwano projekt - nie została do tej pory zrealizowana. Projekt ten jest projektem ekologicznego miasta, a budynki zaprojektowane przez Abakanowicz nazwane zostały drzewo-domami, gdyż mają one kształt drzew. Drzewo-domki posiadają typowe dla architektury ekologicznej cechy: mają organiczny, symbolicznie nawiązujący do przyrody kształt, okryte są zielenią, która tworzy wertykalne ogrody. Artystka chciała zaprojektować domy, które przeciwstawiają się dominacji betonu w miastach. Pokryte zostaną dzikim winem i zasilane energią wiatru i energią słoneczną. Ich forma (przypominają wielkie drzewa) nabiera dużego znaczenia, nawiązuje do funkcji budowli - będą one podobnie jak drzewa produkować tlen (dzięki obecności roślin

zielonych je porastających), a także pobierać z otoczenia energię potrzebną do gospodarowania budynkami. Forma drzewa ma dodatkowo symboliczne znaczenie - drzewa trwają pomimo przeciwności czasu, są niezbędnym dla ludzi i środowiska składnikiem przyrody. Wizjonerski projekt Abakanowicz jest projektem ekologicznym również w tym sensie, że skłania do refleksji na temat relacji człowiek i przyroda, ich koegzystencji w przestrzeni ponowoczesnego miasta. Magdalena Abakanowicz stale podkreśla głębokie znaczenie, jakie mają dla niej kwestie ekologiczne. Jak twierdzi: „jeśli artysta nie stanie się szamanem ziemi, zostanie odrzucony jako powierzchowny dekorator”. To zdanie uzasadnia cel sztuki ekologicznej: nie dotyczy ona powierzchowności ani tylko dekoracyjności, ale czegoś głębszego - odwołuje się do funkcjonowania w głębokiej realizacji z ziemią i pozostawania z nią jako ludzkie istoty w nierozzerwalnym związku. Jeszcze jedna wypowiedź Magdaleny Abakanowicz - „Sztuka nie rozwiązuje problemów, lecz czyni je widzialnymi” [6, 7], wydaje się być doskonałą definicją celów wysiłku artystów tworzących ekologiczne dzieła sztuki. Można jedynie dodać, że to już bardzo dużo i że dzieła sztuki często są same w sobie próbą rozwiązania ekologicznych problemów; szczególnie jeśli dzieła te stają się punktem wyjścia dla ekologicznych działań ich odbiorców.

Literatura

- [1] Dziamski G.: *Sztuka u progu XX wieku*. [W:] Zwrot ku naturze w sztuce współczesnej. Poznań 2002, 123-148.
- [2] Soliński M.: *Zrozumieć Naturę*. Format, 2010, **58**, 84-85, 127.
- [3] Wines J.: *Green Architecture*. Benedict Taschen Verlag GmbH 2000, 240.
- [4] <http://www.buw.uw.edu.pl/>
- [5] <http://www.sn.pl>
- [6] Kuryłek D.: Katalog wystawy M. Abakanowicz. Muzeum Narodowe, Kraków 2010.
- [7] <http://www.abakanowicz.art.pl/arboreal/-arboreal.php>
- [8] Chmielowski F.: *Obecność ekologicznego myślenia w sztukach plastycznych*. [W:] Poznanie i działanie. Eseje estetyki ekologii, M. Gołaszewska (red.). UNIVERSITAS, Kraków 2000, 179-195.

IMPORTANCE OF THE ECOLOGICAL PROBLEMS IN THE GREEN ARCHITECTURE IN THE CITY

¹ PhD student, Department of History of Art, University of Wrocław, Wrocław

² Department of Ecology, Wildlife Research and Ecotourism, Pedagogical University of Krakow

Abstract: Since art has a power to influence mind and spirit many artists create works encouraging to be active in the domain discussed in the paper - the ecology. The artists presented in the paper create so-called ecological art, the fundamental assumption of which is to motivate to ecological actions. The presented works of art emphasize the greenery in the city as the crucial element of the urban environment, as well as investigate the relations between artificiality of the city buildings and their natural components. Example illustrating the discussed is the Library Garden of the University of Warsaw, designed by Irena Bajerska. The building constitutes a vertical gardens where the visitors may admire a multiplicity of plant species and varieties, planted in different parts. The second example of the green architecture in capital of Poland is the facade of The Supreme Court Building (designed by Marek Budzynski, Zbigniew Badowski and associates) that is a public building which questions frontiers between culture and nature. The best known Polish artist in the world Magdalena Abakanowicz said “The art does not solve problems, but it alerts us to their existence” created a project of so called arboreal architecture. Her tree-houses, designated for Paris, are meant to be covert with greenery vegetations vertical gardens.

Keywords: environmental education, ecological art, the nature and culture relations, sustainable architecture, vertical gardens